

nieuws- en informatieblad

BELANGRIJKE DATA

- Zaterdag 21 juni 2014: Bezoek tentoonstelling 'Een zee van glas', Nationaal Glasmuseum Leerdam.

IN DIT NUMMER

- Van het bestuur: terugblik ALV en excursies (pag 2).
- Evenementen: Zaterdag 21 juni 2014, rondleiding tentoonstelling 'Een zee van glas' in het Nationaal Glasmuseum Leerdam (pag 4).
- Een geschiedenis van panorama's in Amsterdam (pag 6).
- Boekbespreking: 'Een jaar in het leven' door M.J. van Raalte (pag 12).
- "Wendingen", lancering digitaal platform voor de Amsterdamse School (pag 15).
- Verzamelaars zoeken contact (pag 16).
- Tentoonstellingsagenda (pag 16).

VAN HET BESTUUR

Algemene Ledenvergadering 12 april

Het aantal leden is in 2013 opnieuw toegenomen. De 9 georganiseerde excursies in 2013 werden goed tot zeer goed bezocht. Soms waren er zoveel geïnteresseerden dat nogal wat mensen teleurgesteld moesten worden. Men weet ons fonds Studie en Publicatie ook steeds beter te vinden; in 2013

werden er maar liefst 6 aanvragen bij ons ingediend.

Ben Stork is voor een nieuwe periode van drie jaar herkozen als bestuurslid van de VVNK.

Terugblik excursies

Zie de foto's van Eef de Hilster op deze en volgende pagina.

12 april Laren, ALV, rondwandeling en Singer Museum (51 deelnemers).

VVNK Nieuwsbrief 2014 nr 2 pagina 2

8 maart, Amsterdam, De Burcht (80 deelnemers).

VVNK Nieuwsbrief 2014 nr 2 pagina 3

EVENEMENTEN

Zaterdag 21 juni 2014, rondleiding tentoonstelling 'Een zee van glas' in het Nationaal Glasmuseum Leerdam

Deze spectaculaire tentoonstelling is al aangekondigd in een vorig nummer van Rond 1900 (december 2013) maar we gaan nu op bezoek. Het Glasmuseum dompelt de bezoeker onder in de wondere onderwaterwereld van Prof. Ernst Haeckel. Deze Duitse zoöloog publiceerde tussen 1899 en 1904 zijn voor vele kunstenaars inspirerende getekende platen 'Kunstformen der Natur'. Hij was gefascineerd door de onderwaterwereld van bijvoorbeeld kwallen en micro-organismen. Hij deelde de pracht van de natuur als inspiratie voor nieuwe vormen ook met Nederlandse kunstenaars als H.P. Berlage, Andries Copier, Chris Lanooy, Willem Bogtman en vele anderen. En evenals Glasfabriek-directeur Cochius een eeuw geleden kunstenaars uitnodigde glas te ontwerpen, heeft het Glasmuseum nu in dezelfde traditie hedendaagse kunstenaars en vormgevers gevraagd zich te laten inspire-

Zee van glas

Ernst Haeckel, *Kunstformen der Natur*.

ren door de vormen van Haeckel. Zij hebben samen met de glasblazers in de Glasblazerij van het Nationaal Glasmuseum nieuw werk gemaakt. Zo is er glas te zien van o.a. Jan Taminiau, Bernard Heesen, Paula Arntzen, Christie van der Haak, Marc Barreda, Laura Laine en Irene Bussemaker. Naast glaswerk zijn ook publicaties te zien, evenals zee-organismen op sterk water en levend in een aquarium. Ook te zien: heel kunstig en natuurgetrouw door vader en zoon Blaschka aan het eind van de 19e eeuw en begin 20e eeuw 'voor de lamp' geblazen zeedieren.

Ter informatie: het museumdepot in de luchtbruggen is als gevolg van de deels met folie beplakte ruiten niet overal goed zichtbaar. Maar door ronde gaten wordt nu juist de aandacht gevestigd op de mooiste stukken uit de collectie.

Programma Leerdam

- 10:30 uur Ontvangst met koffie/thee en cake in het Nationaal Glasmuseum.
- 11:00 uur Rondleidingen door gastconservator Maartje Brattinga, conservator Hélène Besançon en vice-voorzitter VVNK Eddy Engelsman.
- 12:30 uur Lunch in het Nationaal Glasmuseum.
- ca. 13:30 uur Einde programma.

De VVNK gaf voor de tentoonstelling een financiële bijdrage en als dank biedt het Glasmuseum ons nu een rondleiding en koffie/thee met cake aan. Vervolgens gaan we in het museum lunchen. Na de lunch kunt u als u wilt op eigen initiatief in het centrum van Leerdam de Glasblazerij en glasgaleries bezoeken.

Aanmelding en kosten

De kosten zijn € 8 voor leden en € 10 voor introductés.

Aanmelden kan tot 7 juni a.s. via de website www.vvnk.nl, of als dat echt niet lukt met bijgevoegde aanmeldstrook. Het aantal deelnemers is maximaal 45. In het restaurant is plaats voor 32 personen, maar als het weer het toelaat is er voldoende ruimte in de tuin. Als u vóór 12 juni niets hebt vernomen dan bent u geplaatst. Als u zich heeft opgegeven maar later toch moet afzeggen wilt u dit dan z.s.m. per e-mail melden aan evenementen@vvnk.nl? A.u.b. niet op dit e-mailadres aanmelden.

Neem uw Museumkaart of Rembrandtkaart mee!

Adres en bereikbaarheid

Nationaal Glasmuseum, Lingedijk 28-30, Leerdam. Het museum is vanaf het station Leerdam te voet in ongeveer 20 minuten

te bereiken. Volg de borden. Parkeren kan op plm. 75 meter schuin tegenover het museum.

Telefonische bereikbaarheid alleen op 21 juni (de dag zelf):

Kees van der Geer 06-53 81 12 69
Ben Stork 06-23 55 26 34

Chris Lanooy, pot met deksel, blank, groenig glas (sodagebrek 1914-1918), beschilderd met vissen, in een vorm geblazen glas, beschilderd, uitv. N.V. Glasfabriek Leerdam, aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt

EEN GESCHIEDENIS VAN PANORAMA'S IN AMSTERDAM

Sylvia Alting van Geusau

"In de middaguren gaat men naar het Panorama. Wel is het slechts in een tent ondergebracht, maar de voorstelling is luisterrijk: Napoleon die aan het hoofd van zijn staf een parade inspecteert op de Place De Caroussel. Men ziet de Tuilleries, de Seine, de wandelaars, ik ben werkelijk in Parijs geweest!"¹ (afb. 1)

In 1803 verrees er een merkwaardig bouwwerk op de Amsterdamse Jooden Houtmarkt (het huidige Waterlooplein). Het was een cilindervormig houten gebouw met een puntig dak en voorzien van een klein

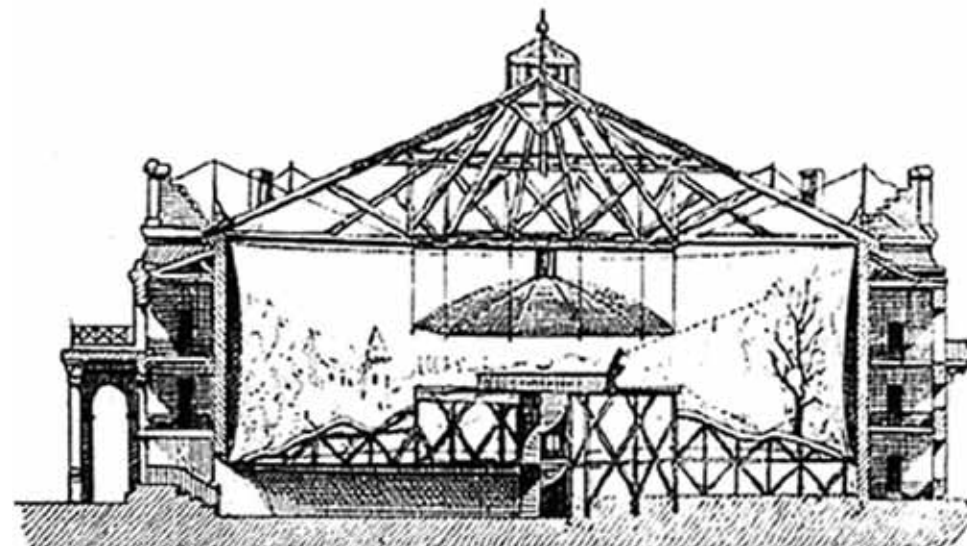
Afb. 1. Prent van het panorama van Parijs geschilderd door Pierre Prévost (1764-1823), collectie Stadsarchief Amsterdam.

aangebouwd loketje. Binnen in de cilinder was een enorm canvas opgehangen waarop de stad Parijs vanaf het dak van het Paleis van de Tuilleries was geschilderd. Het uitzicht was door de Franse schilder Pierre Prévost zo natuurgetrouw mogelijk vastgelegd. De details waren minutieus uitgewerkt, zodat toeschouwers zelfs met een verrekijker de figuren en huizen konden bekijken. Zoals de dochter van de burgemeester van Amsterdam, Margaretha Jacoba de Neufville in bovenstaand citaat beschreef gaf de schildering haar het gevoel dat zij werkelijk in Parijs was geweest. Dit gevoel was kenmerkend voor dit medium, dat beter bekend stond als het panorama.

De geschiedenis van het panorama begon in 1787 toen de Ierse portretkunstenaar Robbert Barker samen met zijn dochter over de Schotse Calton Hill liep en zich afvroeg hoe hij de omgeving in een schilderij zou kunnen vatten. Hij maakte een model van een circulair schilderij en ontwikkelde een constructie waarin dit schilderij zou kunnen passen. Met behulp van optische en ruimtelijke technieken probeerde Barker de beleving van de toeschouwer te intensiveren (afb. 2). Via een verduisterde gang naderde de toeschouwer een wenteltrap die leidde naar een bovengelegen platform. Door de toeschouwer eerst in totale duisternis te hullen kwamen de kleuren op het doek veel intenser over dan ze eigenlijk waren. Daarnaast zorgde de wenteltrap ervoor dat het richtingsgevoel in de war werd gebracht. Het platform was omringd door een canvas en afgedekt met een parasolvormig dak. Boven de parasol bevond zich een –voor de toeschouwer onzichtbaar – glazen dak waardoor natuurlijk licht op

¹ Lubberhuizen van Gelder, A.M., *Amstelodamum*, jrg. 53, 1966.

Afb. 2. Een dwarsdoorsnede van het panorama.

het canvas scheen. De ruimte tussen het doek en het platform werd afgedekt. Barker octrooieerde zijn uitvinding aanvankelijk onder de naam *La nature à coup d'oeil*. In 1792 veranderde hij de naam in panorama, een Grieks neologisme voor 'alles' (pan) en 'visie' (horama). Barker opende op het Leicestersquare in Londen een panoramagebouw waar hij twee panorama's tegelijkertijd kon tonen. Daarnaast ging hij op tournee door de Verenigde Staten, Schotland en Engeland om ook kleinere steden en dorpen kennis te laten maken met het panorama. Het grote succes van zijn panorama bleef niet onopgemerkt en in 1799 verkocht Barker de Amerikaan Robert Fulton een licentie om ook panorama's te exploiteren. Nadat Fulton de Parijse bevolking Barkers panorama van Londen had getoond, verkocht hij zijn licentie door aan de Amerikanen James Thayer en Henriette Beck. Zij werden verantwoordelijk voor de

Europese distributie van panorama's in de eerste helft van de negentiende eeuw en de komst van Prévost naar Amsterdam.

Amsterdam heeft twee perioden gekend waarin panorama's werden getoond. Van 1803 tot 1818 konden de Amsterdammers zich vergapen aan zeven panorama's van Prévost en nog drie panorama's vervaardigd door Nederlandse kunstschilders. Van 1881 tot 1921 werden in totaal negen panorama's tentoongesteld verdeeld over drie locaties in Amsterdam. Aan het begin van de negentiende eeuw waren contemporaine (zee)slagen, stadsgezichten en verre oorden de meest voorkomende thema's die in het panorama werden getoond. Aan het einde van de negentiende eeuw waren de thema's voornamelijk historische en Christelijke gebeurtenissen.

Veel voorkomende onderwerpen in Amsterdam tussen 1803 en 1818 waren Europese steden zoals Parijs, Londen, Napels en

Afb. 3. Overzicht van het panorama van Waterloo.

Amsterdam. Het panorama was een democratisch medium dat voor iedereen toegankelijk was voor degenen die de middelen en tijd hadden om het panorama te bezoeken. Voor de meer aanzienlijke bezoekers waren deze stadslandschappen een feest der herkenning en voor anderen was dit stadsgezicht een substituut voor een vermoeiende kostbare reis. In een tijd waarin de geïllustreerde krant nog een unicum was, kon men zich middels het panorama visueel informeren over de actualiteit. Een jaar na de Slag bij Waterloo waren de Amster-

dammers via het panorama getuige van de veldslag van 18 juni 1815, geschilderd op initiatief van de boek- en prentenhandelaar Evert Maaskamp. In 1816 diende Maaskamp een aanvraag in bij het stadsbestuur van Amsterdam om een Panorama van de Slag bij Waterloo te mogen oprichten op het Leidseplein. Het houten gebouw kreeg een plek tegenover de Stadsschouwburg. Het panorama was gebaseerd op voorstudies ter plaatse en ooggetuigenverslagen van generaals en opperofficieren. Niet alleen de Amsterdamse bevolking bezocht dit pano-

rama, maar ook personen die de Slag hadden bijgewoond. Zo behoorden de jonge Prins van Oranje en de hertog van Wellington tot de eerste bezoekers. De kranten vermeldden dat zij vooral tevreden waren over de uitwerking van de figuren (afb. 3).

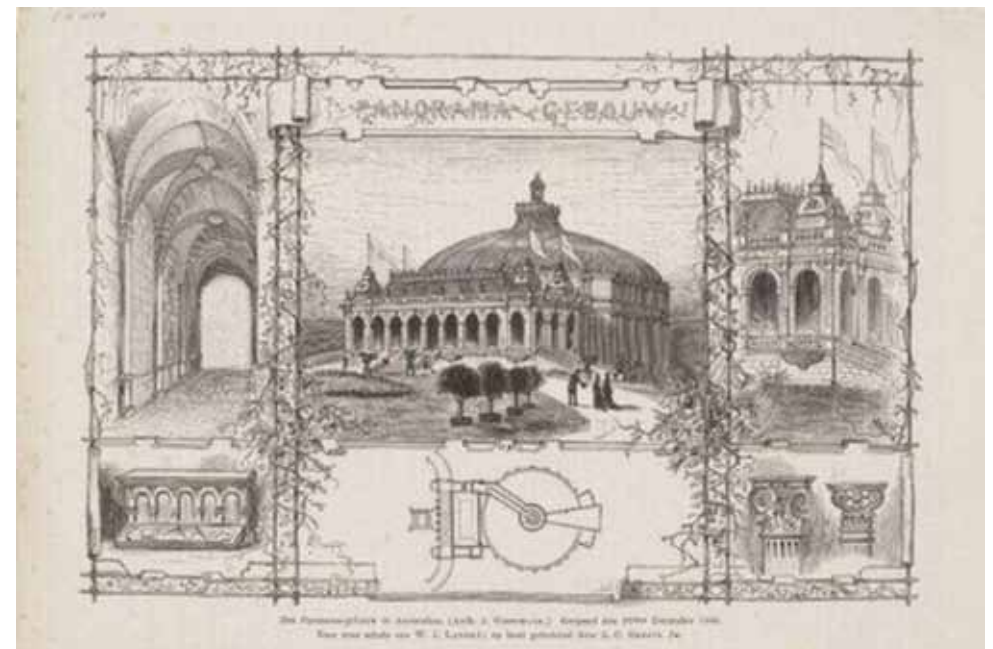
De duur van de populariteit van het panorama verschilde per land. In Engeland bleef het panorama tot 1860 populair, maar in Nederland verdween het panorama een aantal jaren na de slag bij Waterloo volledig uit het straatbeeld. De economische situatie van Amsterdam was rond de jaren dertig zorgelijk. De Franse Tijd en de afscheiding van België hadden voor grote schulden gezorgd en de stad kon en wilde niet investeren in cultuur. De opening van het Paleis voor Volksvlijt in 1864 luidde de moderniteit van Amsterdam in. De middenstand be-

gon te beschikken over vrije tijd en had ook geld te besteden. Kenmerkend voor de stad waren de vele particuliere initiatieven die werden genomen om permanente cultuurhuizen ter lering en vermaak op te richten.

Eén van deze initiatieven was de oprichting van een permanent Panoramagebouw aan de Plantage Middenlaan tegenover Artis. Het bestuur van de Amsterdamsche Omnibus Maatschappij nam het initiatief en richtte in 1877 een Panorama Maatschappij op. Deze ontwikkeling sloot aan op de hernieuwde Duitse en Belgische interesse in het panorama – de Panorama Renaissance – die in het laatste kwart van de negentiende eeuw begon (afb. 4).

Op 21 december 1880 werd het Panoramagebouw officieel geopend. Het gebouw was ontworpen door de Amster-

Afb. 4. Het Panoramagebouw ontworpen door I. Gosschalk in 1881.

Afb. 5. Plantage Middenlaan van bovenaf (bron: GoogleMaps).

damse architect Isaac Gosschalk. Het cirkelvormige gebouw had een diameter van 40 meter en een hoogte van 15 meter. Het te beschilderen doek had een oppervlakte van 1800 vierkante meter en in het midden van deze cirkelvormige ruimte was een platform geplaatst van ongeveer 4,5 meter hoog. Sinds 1839 waren deze afmetingen voor alle panorama's gelijk. Panorama's werden op thema geëxploiteerd door commerciële maatschappijen. Deze standaardisering werd ingevoerd om de panorama's eenvoudig te verhuren en transporteren. Het Panoramagebouw van Gosschalk was via twee vooringangen toegankelijk en de koepel werd sierlijk gedekt door een grote keizerskroon. Aan de voorzijde lag een open galerij met in het midden een monumentale trap die aan beide uiteinden een brede glooiende oplopende toegang tot de galerij bood. Het gebouw was niet alleen bestemd voor het panorama. De lange donkere gang kwam uit op ruimte waar een diorama kon worden getoond. Aan de voorzijde van het ronde bouwwerk was een sierlijke kunst-

zaal gebouwd waar kunsthandelaars en verenigingen hun werken konden tentoonstellen. De panorama's werden tot 1900 zeer goed bezocht, maar konden het twintigste-eeuwse publiek niet blijven boeien. De moderne tijd maakte het overbodig om panorama's en andere kijkspelen te tonen. De samenleving was gewend geraakt aan nieuwe ontwikkelingen op technologisch en industrieel gebied. De trein maakte het mogelijk om sneller lange afstandsreizen te maken en de film toonde de toeschouwer meerdere beelden per minuut wat in een panorama uiteraard niet mogelijk is. In 1921 werd de Panorama Maatschappij opgeheven. En in september 1935 maakte de sloophamer het Panoramagebouw en de nog aanwezige panorama's met de grond gelijk. Op de Plantage Middenlaan zijn in het huidige grasveld nog steeds de contouren van het Panoramagebouw zichtbaar (afb. 5 en 6).

Tegenwoordig zijn er wereldwijd nog maar twintig negentiende-eeuwse panorama's overgeleverd. Eén daarvan is het Panorama Mesdag. Bijzonder is dat dit panorama ook in Amsterdam was tentoongesteld. Van

Afb. 6. De sloop van het Panoramagebouw, collectie Stadsarchief Amsterdam.

Afb. 7. Brochure van het Panorama van Scheveningen (beter bekend als Panorama Mesdag) tentoongesteld in Amsterdam.

1889 tot 1891 konden de Amsterdammers uitwaaien op het strand van Scheveningen van 1880. Hendrik Willem Mesdag en zijn vrouw Sientje Mesdag-van Houten hadden samen met de Nederlandse kunstenaars George Hendrik Breitner, Theophile de Bock en Bernard Blommers, een aantal Brusselaren en de Belg Adrien Nijberck aan het panorama gewerkt. In 1881 opende Mesdag zijn panorama aan de Zeestraat in Den Haag. In maart 1885 bleek het panorama niet winstgevend genoeg voor de Belgische Panorama Maatschappij en moest het doek worden verkocht. Mesdag greep zelf in en kocht op 8 november 1886 zowel zijn panorama als het gebouw aan de Zee-

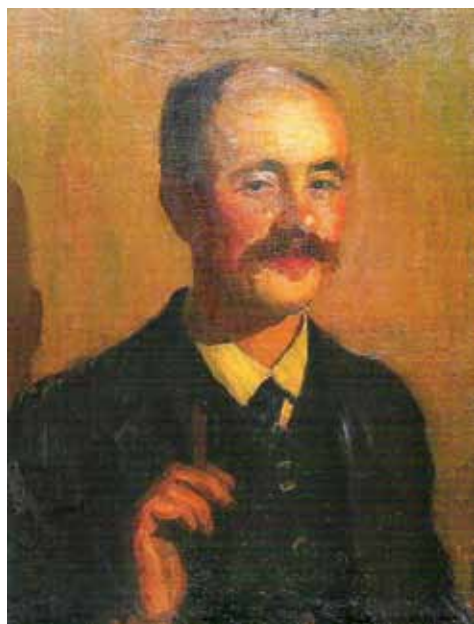
straat en besloot het doek te verhuren. Van 1887 tot midden 1888 verhuurde hij het aan het Panoramagebouw te München en was het panorama daarna in Amsterdam te zien. Gelukkig keerde het panorama terug naar Den Haag en kunt u de panoramische ervaring nog steeds beleven! (Afb. 7)

Sylvia Alting van Geusau (1988) studeerde Theaterwetenschap en Kunstgeschiedenis. Ze voltooide haar onderzoeksmaster Kunstwetenschappen cum laude met de scriptie "Panorama's in Amsterdam, als onderdeel van de negentiende-eeuwse spektakelcultuur". Ze behaalde met deze scriptie een gedeelde eerste prijs in de VVNK scriptieprijs 2013. Dit artikel is een beknopte weergave van de scriptie. Momenteel is zij werkzaam als zelfstandig kunst- en theaterhistoricus en geeft ze rondleidingen en lezingen.

'Een jaar in het leven' door M.J. van Raalte.**Roman uit de jaren dertig voor het eerst in druk verschenen.****Jan Jaap Heij**

In de collectie van de Stichting Schone Kunsten rond 1900, die beheerd wordt door het Drents Museum te Assen, bevinden zich naast een groot aantal kunstwerken van Nederlandse kunstenaars uit het tijdperk ca. 1880-1940, ook allerlei documenten en geschriften, afkomstig uit nalatenschappen van deze kunstenaars. Meestal betreft dit stukken met biografische gegevens, recensies en andere documentatie over hun werk, maar in enkele gevallen gaat het om

M.J. van Raalte, Zelfportret, ca. 1910, olieverf op doek, 51,5 x 40,5 cm, coll. Drents Museum (SSK).

teksten met een meer bijzonder karakter. Daaronder bevindt zich het manuscript van een complete roman, 'Een jaar in het leven', geschreven in de tweede helft van de jaren '30 door Marinus Julius van Raalte (1873-1944).

Van Raalte is in de eerste plaats bekend geworden als kunstschilder, maar hij is gedurende zijn gehele leven ook op literair gebied actief geweest. Hij was afkomstig uit een welgestelde joodse Rotterdamse familie van zakenlieden, maar koos als enige van zijn broers en zusters voor het kunstenaarschap. Zijn opleiding kreeg hij aan de Rijksakademie in Amsterdam, waar hij o.a. bevriend raakte met Piet Mondriaan. Daarna vestigde hij zich definitief in de hoofdstad en werd er lid van de kunstenaarsverenigingen Sint Lucas en Arti et Amicitiae. Van die laatste vereniging zou hij jarenlang bestuurslid worden. Zijn werk was regelmatig op tentoonstellingen te zien en werd doorgaans positief in de pers besproken.

Dat lange tijd onbekend was dat Van Raalte ook als schrijver actief is geweest, komt omdat er nooit iets van hem in druk is verschenen. Uit een brief van Willem Kloos uit 1916 blijkt dat Van Raalte dat jaar een tekst heeft aangeboden aan de Nieuwe Gids, waarvan Kloos - die het vriendelijk afwees - toen redacteur was. Verder is er niets te vinden dat erop wijst dat hij vaker pogingen tot publiceren heeft gedaan. Maar alleen al gezien de omvang (14 hoofdstukken met in totaal ruim 90.000 woorden) mag worden aangenomen dat hij aanvankelijk wel van plan is geweest om te proberen 'Een jaar in

het leven' uit te laten geven. Voor zover na te gaan heeft hij dit echter nooit doorgezet.

Hoofdpersonen van het verhaal zijn twee bevriende Amsterdamse zakenlieden, die gedurende één jaar samen met hun naaste familieleden en enige vrienden en kennissen worden gevolgd. Het is opvallend dat Van Raalte niet een kunstenaar als hoofdpersoon heeft gekozen; kennelijk wilde hij alle schijn vermijden dat zijn roman autobiografische elementen bevat. Via een omweg komt de kunstwereld echter toch ter sprake, want een dochter van een van de hoofdpersonen trouwt in het verhaal met een beeldhouwer en zo kon de auteur

het een en ander kwijt over wat hem in die wereld niet aanstond.

Omdat er vrij veel aandacht wordt besteed aan de devaluatie van de gulden, die in september 1936 plaatsvond, moet het desbetreffende jaar rond dit tijdstip liggen, al is dat nergens expliciet vermeld. Van Raalte heeft het verhaal dus vermoedelijk in de loop van 1937-38 geschreven. De personages in de roman zijn overigens, voor zover althans valt na te gaan, niet gebaseerd op bestaande mensen, op één uitzondering na. Die uitzondering is Anton Mussert, de leider van de NSB, die in hoofdstuk 3 een ontmoeting met een van de hoofdperso-

M.J. van Raalte, De vergadering, ca. 1920, olieverf op doek, 90 x 120, cm, coll. Stedelijk Museum Amsterdam.

nen heeft en daarbij uitvoerig zijn politieke visie uiteenzet. Het Nazi-bewind in Duitsland komt slechts terloops ter sprake; de meeste personages - en naar mag worden aangenomen ook Van Raalte zelf - lijken niet serieus te verwachten dat Nederland in een eventuele oorlog betrokken zal raken. Hoe onjuist zou deze verwachting binnen enkele jaren blijken te zijn!

Van Raalte heeft de oorlog niet overleefd. In april 1943 werd hij door de Duitsers opgepakt en naar kamp Westerbork weggevoerd. Van daaruit werd hij in juli 1944 naar concentratiekamp Bergen-Belsen getransporteerd, waar hij op 8 december van ziekte, honger en uitputting omkwam. Ondertussen was zijn huis met daarin het grootste deel van zijn oeuvre leeggeroofd. Van de honderden schilderijen, aquarellen en tekeningen die in zijn atelier stonden is na de oorlog niets teruggevonden. Aangenomen moet worden dat ze verloren zijn gegaan.

Gelukkig heeft Van Raaltes zoon Anton, die de oorlog wél wist te overleven, nog net op tijd een aantal schilderijen, tekeningen en manuscripten in veiligheid weten te brengen. In 1997 schonk hij enige schilderijen en alle manuscripten aan de Stichting Schone Kunsten rond 1900. Het Drents Museum heeft er in 1998 een tentoonstelling van georganiseerd, begeleid door een rijk geïllustreerd boek, geschreven door Caroline de Jonge. Het was de eerste uitvoerige publicatie over Van Raalte en tevens de eerste waarin aandacht werd besteed aan zijn literaire werk.

Van dat literaire werk is Een jaar in het leven naar onze mening het meest belangwekkende onderdeel. Het is geen literair meesterwerk, maar het geeft wel een intrigerend inzicht in de denkwereld van iemand

die in de jaren dertig in Nederland leefde en die observeerde, zonder nog helemaal te beseffen waar het heen ging, hoe de aanloop tot de Tweede Wereldoorlog verliep. Dit rechtvaardigt het ons inziens zeker om het nu, in het jubileumjaar van de Stichting Schone Kunsten rond 1900, alsnog in druk te laten verschijnen.

Jan Jaap en Eveline Heij

M.J. van Raalte, Een jaar in het leven, bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan Jaap Heij en Eveline Heij, Assen/Peize 2014. ISBN nummer 978-90-73064-48-5.

Het boek is uitgegeven onder auspiciën van de Stichting Schone Kunsten rond 1900 en te bestellen via www.iwemabestseller.nl/shop. Het is uitgevoerd als paperback, telt 218 bladzijden en bevat een zevental afbeeldingen van werk van Van Raalte in kleur. Prijs: €15.50 (exclusief verzendkosten).

"WENDINGEN", LANCERING DIGITAAL PLATFORM VOOR DE AMSTERDAMSE SCHOOL

Het digitale platform Wendingen is op initiatief van Museum Het Schip ontwikkeld. De naam is ontleend aan het maandblad dat van 1918 tot 1931 een belangrijke spreekbuis was van de Amsterdamse School. Het platform is via www.amsterdamse-school.nl bereikbaar en is bedoeld voor alle geïnteresseerden in deze bouwstijl en de bijbehorende toegepaste kunst. Het is een databank waar iedereen een eigen bijdrage kan posten. Van woonblok tot sieraad en van brug tot glaskunst. Zo wordt de Amsterdamse School letterlijk op de kaart gezet. Woningcorporaties en bewonderaars hebben al de eerste pareltjes van de veelzijdige stroming aangedragen, professionele fotografen verrijkten de site met prachtig beeldmateriaal. Het platform is open voor nieuwe bijdragen van iedereen.

WENDINGEN PLATFORM VOOR DE AMSTERDAMSE SCHOOL

Graanpakhuis Robertus,
Winschoten,
foto's Paul Paris 2012.

VERZAMELAARS ZOEKEN CONTACT

Onze oproep over De 'NV Oosterbeekse Meubelfabriek Labor Omnia Vincit' (Arbeid Overwint Alles) heeft de nodige reacties opgeleverd. Leuk dat we geïnteresseerden met elkaar in contact hebben kunnen brengen!

Een andere verzamelaar stuurde ons een foto van twee houten boekensteunen in de vorm van vogels in de stijl van de Amsterdamse School met de vraag of er

iemand in staat is om deze ongesigeneerde voorwerpen thuis te brengen. De hoogte van de steunen is ongeveer 12 cm.

Reageren? redactie@vvnk.nl

TENTOONSTELLINGAGENDA per mei 2014

Amsterdam - Joods Historisch Museum
020-5310311 / www.jhm.nl

Roman Vishniac (re)discovered; t/m 24 augustus 2014.

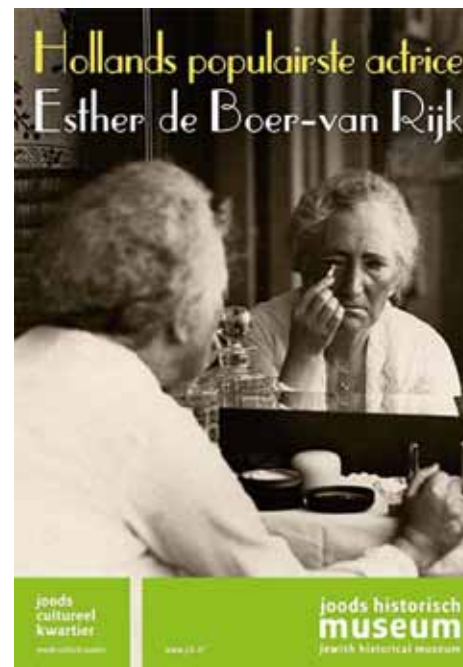
Wereldberoemd zijn de foto's die de Russisch-Amerikaanse Roman Vishniac (1897-1990) maakte van het joodse leven in Oost-Europa vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Steven Spielberg gebruikte de iconische beelden voor zijn film Schindler's List. Lange tijd bepaalden deze foto's Vishniacs reputatie. Maar recent ontdekte foto's laten zien dat zijn werk veel meer behelst.

Vishniacs oeuvre omspannt meer dan vijftig jaar en zijn onderwerpen lopen uiteen van het Berlijnse straatleven in de jaren twintig, de opkomst van de nazi's in de jaren dertig tot joodse vluchtelingen in Europa en Amerika in de jaren dertig en veertig. In Nederland fotografeerde hij in 1939 het

joodse Werkdorp Nieuwesluis in de Wieringermeer.

Deze overzichtstentoonstelling laat zien dat Vishniac gerekend kan worden tot de grote meesters van de modernistische fotografie.

Zionistische jongeren bouwen een school en een smederij en brengen geleerde bouwtechnieken in praktijk, Werkdorp Nieuwesluis, Wieringermeer, 1939. © Mara Vishniac Kohn, courtesy International Center of Photography.

Hollands populairste actrice; 19 mei t/m 28 september 2014.

Het Joods Historisch Museum presenteert vanaf 19 mei 2014 de tentoonstelling Hollands populairste actrice, over het leven en werk van actrice Esther de Boer-van Rijk. Zij was aan het begin van de twintigste eeuw de lieveling van het Nederlandse theaterpubliek. Ze werd populair door haar rol als Kniertje, in Herman Heijermans' stuk Op hoop van zegen. Meer dan 1200 keer speelde zij de arme vissersvrouw die haar man en zonen verliest aan de zee.

De expositie toont ruim 150 voorwerpen die haar leven en acteerstijl in beeld brengen, zoals foto's, filmbeelden en hoorselfragmenten. Verder zijn er portretten van haar door onder andere Jan Sluijters en Eduard Frankfort, programmaboekjes en affiches, maar ook merchandising voor-

werpen en correspondentie tussen toneelschrijver Herman Heijermans en Esther.

Esther van Rijk (1853-1937) werd geboren in een orthodox-joods gezin in Rotterdam. Al op jonge leeftijd werd theater haar grote passie. Ze begon zelf te spelen bij het amateurtoneel en later stapte ze over naar professionele theatergezelschappen. Toen ze in Amsterdam ging wonen werd ze aangenomen bij de Nederlandsche Tooneelvereniging, het huisgezelschap van de Hollandsche Schouwburg, waar Herman Heijermans de vaste toneelschrijver werd.

Heijermans schreef toneelstukken over gewone Nederlandse mensen in armoedige milieus. Dit trok een nieuw theaterpubliek dat zich herkende in de personages. Esther was de perfecte actrice voor zijn stukken, die zij met haar natuurlijke spel levensecht bracht. Hierdoor werd ze steeds populairder. Joodse Amsterdammers vereerden haar als 'onze Esther'. En wie Esther de Boer-van Rijk niet zag spelen, kende haar stem wel van de radio, het nieuwe medium van die tijd.

In de jaren dertig gaf Esther benefietvoorstellingen voor joodse vluchtelingen en kreeg sympathie voor het zionisme. Esther de Boer-van Rijk overleed op 7 september 1937, vierentachtig jaar oud. De kranten schreven: 'Nederlands populairste actrice is niet meer'.

Den Haag - Muzee Scheveningen
070-3500830 / www.muzee.nl

Johan Antoni de Jonge (1864-1927); t/m 9 juni 2014.

Werken op papier uit de collectie van de Haagse verzamelaar Fred Klomp

Ter gelegenheid van het 150ste geboortjaar van de kunstenaar Johan

naarschap beschouwde hij het meer als een roeping dan als een beroep. Over zijn werk was hij erg bescheiden, exposeerde weinig en verkocht niet. Wel gaf hij veel van zijn werk weg aan zijn familie. Als kunstenaar bleef hij relatief onbekend. Bij zijn dood werd hij vooral geroemd als sociaal bewogen mens, die functies bekleedde in talloze liefdadigheidsinstellingen en commissies.

Johan Antoni de Jonge neemt een eigen plaats in bij de tweede generatie schilders van de Haagse School. Hij was vooral tekenaar en aquarellist en vond zijn onderwerpen in zijn directe omgeving. Haarscherp geobserveerd legde hij die in snelle schetsen vast: elegant van lijn, makkelijk en zonder pretenties. Hij had een voorliefde voor het strandleven in Scheveningen; zijn zonnige tafereeltjes geven een fraai beeld van de badplaats rond 1900. Daarnaast was hij een vaardig portrettist en tekenaar van landschappen.

Johan Antoni de Jonge overleed ongehuwd. Na zijn dood kwam het grootste deel van zijn oeuvre terecht bij zijn familie die eind jaren vijftig het merendeel schonk aan de Nederlandse staat. Er is zelden werk van De Jonge te koop. Op deze tentoonstelling laat verzamelaar Fred Klomp tachtig werken uit zijn privécollectie zien, in de loop der jaren uit het schaarse aanbod bijeen-

gebracht. Deze collectie wordt op de expositie aangevuld met een schetsalbum met tekeningen en aquarellen van De Jonge uit de eigen collectie van Muzee Scheveningen.

Domburg - Marie Tak van Poortvliet Museum

0118-584618 / www.marietakmuseum.nl

De Zeeuwse landschappen van Henk Chabot; t/m 29 juni 2014.

Van april tot november 1933 verblijft de schilder en beeldhouwer Henk Chabot (Sprang 1894 – Rotterdam 1949) in Vrouwenpolder op Walcheren. Net als Charley Toorop in Westkapelle, met wie hij goed bevriend is, zoekt hij een rustige woon- en werkplek midden tussen de Zeeuwen aan zee.

Deze tentoonstelling is in samenwerking met het Chabot Museum in Rotterdam tot stand gekomen. Er worden naast een selectie schilderijen, beelden en tekeningen uit Chabots Zeeuwse periode, ook monumentale landschappen uit de daaropvolgende jaren getoond. De werken komen uit de collectie van het Chabot Museum en enkele

andere Nederlandse musea en particuliere collecties.

Het Zeeuwse boerenleven, de stilte van het platteland, maar bovenal de nabijheid van de zee, inspireren hem en voeren hem in die relatief korte periode tot ongekende creatieve hoogte. Er ontstaat dat jaar een indrukwekkende serie schilderijen en beelden in een rauwe, geheel nieuwe expressionistische stijl. Het contact met de boerenbevolking, het buiten werken tussen de landerijen met hooioppers en erwtenruiters, het zicht op de duinenrij, de zee dichtbij; het stimuleert hem vrij te experimenteren met techniek, vorm en kleur. Hij voelt zich één met de overweldigende en gevarieerde Zeeuwse natuur.

Bij terugkomst uit Zeeland in Rotterdam zoekt Chabot samen met zijn vrouw To een vergelijkbare woon- en werkomgeving. Aan de Rotte, net buiten de stad betreft Chabot een dijkhuisje met schuur dat als

atelier dienst kan doen. Tot zijn overlijden verbeeldt hij daar, met zicht op de weidse polders en in de verte de stad, de centrale thema's in zijn werk: de boerenfiguren en het landschap door alle seizoenen heen. Hij zoekt daarbij, in navolging van door hem bewonderde oude meesters als Bruegel en Rembrandt, niet alleen naar schoonheid, maar naar het 'wezen' van wat hij schildert, naar de werkelijkheid onder het oppervlak. Chabot is vooral een schilder van het grote doek, maar ook de bewaard gebleven schetsen in krijt, pen of olieverf, zijn vaak meesterwerken van samengebalde natuurkracht.

[Drachten - Museum Dr8888](#)

[0512-515647](tel:0512-515647) / www.museumdrachten.nl

Holland Dada; t/m 1 juni 2014.

Dankzij de genereuze schenking van het complete Holland Dada-archief van schrijver, dichter, essayist en kunstcriticus K. Schippers, pseudoniem van Gerard Stigter (Amsterdam, 6 november 1936), weet Museum Dr8888 zich verzekerd van een

belangrijke uitbreiding voor haar kenniscentrum over Dada en De Stijl. Genoemd archief bevat het complete vooronderzoek van K. Schippers ten behoeve van zijn boek *Holland Dada*.

Schippers reconstrueert in zijn boek het programma van de roemruchte Holland Dada-tournee door Nederland. Deelnemers aan deze veldtocht, die in 1923 begon, waren Theo en Nelly van Doesburg, Kurt Schwitters en Vilmos Huszár. Belangrijke vertegenwoordigers van de Dada-beweging in Nederland komen in deze publicatie eveneens aan bod. Onder hen Paul Citroen, Otto van Rees, Adya van Rees, H.N. Werkman evenals de broers Thijs en Evert Rinsema.

Briefwisselingen en interviews, die niet in zijn boek verschenen maar wel van internationaal belang zijn voor een beter begrip van de geschiedenis van het dadaïsme in Nederland, maken eveneens deel uit van dit archief. Samen met het reeds eerder aan Museum Dr8888 geschonken Rinsema-archief, zijn de onderzoeksmogelijkheden in het museum belangrijk uitgebreid.

Vanzelfsprekend wil Museum Dr8888 deze belangrijke schenking graag voor het voetlicht brengen. Dat gebeurt tijdens de tentoonstelling *Holland Dada*. Naast originele brieven, krantenknipsels en foto's uit het archief, worden eveneens kunstwerken getoond van onder andere Kurt Schwitters, Theo van Doesburg, Paul Citroen, H.N. Werkman, Otto van Rees en Thijs en Evert Rinsema.

[Gouda - Museum GoudA](#)

[0182-331000](tel:0182-331000) / www.museumgouda.nl

**Van Daubigny tot Weissenbruch;
t/m 10 januari 2015.**

Landschappen, stillevens en portretten. De Haagse schilder Arntzenius schonk vijf-

Isaac Israëls, jonge vrouw varend over de Theems.

tig jaar geleden zijn collectie schilderijen aan Museum Gouda. Zijn criterium om te verzamelen was: "vibratie van de stilte."

Het zijn schilderijen uit de 19de eeuw, vooral Haagse School en de Franse School van Barbizon. Uit zijn collectie zijn nu zestig schilderijen geselecteerd, aangevuld met enkele karakteristieke bruiklenen.

In de Galerijzalen van Museum Gouda zijn de werken per schilder gegroepeerd. U wandelt langs Daubigny, Michel, Fantin-Latour, Courbet en Redon naar Tholen, Maris, Mesdag, Israëls en Weissenbruch.

[Kampen - Stedelijk Museum](#)

[038 3317361](tel:038-3317361) /

www.stedelijkemuseakampen.nl

Aan het water; t/m 15 juni 2014.

De kern van de getoonde werken bestaat uit stukken die Kampen gerelateerd zijn. De expositie beperkt zich echter niet tot Kampen. Zo is er ook werk te zien van kunstenaars die geen band met Kampen hadden, zoals Hendrik Willem Mesdag (1831-1915), Willem Roelofs (1822-1897), Philip Sadée (1837-1904), Antonie Waldorp (1803-1866) en anderen. Natuurlijk is

Daubigny, oogsters.

er ook werk te zien van kunstenaars die in Kampen werden geboren of daar een tijd lang werkten, zoals o.a. Jan Jacob Fels (1816-1882), Jan Voerman sr. (1857-1941), Willem Bastiaan Tholen (1860-1931), Frans Schot (1948), de broers Robert (1875-1940) en François Graafland (1879-1939), Sjaak Kaashoek (1961) en vele anderen.

De bindende factor tussen de genoemde en niet genoemde kunstenaars is het water, en vooral hun liefde voor het schilderen daarvan. Bij een aantal van hen staat het IJsselfront bij Kampen centraal, anderen kiezen voor weidse vergezichten of rustieke uiterwaarden of een drukke haven.

Laren - Singer Museum
035-5393939 / www.singerlaren.nl

**Droomkunst;
29 mei t/m 31 augustus 2014.**

Droomkunst toont een nog nooit vertoonde sprookjesachtige wereld van schilderkunst, fotografie en tekeningen van rond 1900 en 2000.

Een eeuw die ten einde loopt brengt kunst voort die zich beweegt op de randen van de afgrond. Een decadente kunst, waarin alles mogelijk is. Kunst in het fin de siècle rond 1900 was symbolistisch van karakter, met kunstenaars als Toorop, Antoon Van Welie en Antoon Derkinderen. Rond 2000 was er sprake van een vergelijkbare stroming. Erwin Olaf, Daniëlle Kwaaitaal en Inez van Lamsweerde representeren die parallelle wereld. Droomkunst toont een sprookjesachtige wereld. Alle kunstwerken zijn afkomstig uit één particuliere verzame-

ling met een uitzonderlijke signatuur. De collectie van Gerard van Wezel is een volstrekt eigen schepping, over lange jaren tot stand gekomen, vanuit een strikt persoonlijke liefde voor een bepaald type kunst. Een uitbundige, complexe, soms buitensporige maar bovenal aantrekkelijke en in Nederland zelden getoonde wereld.

Leiden - Stedelijk museum de Lakenhal
071-5165360 / www.lakenhal.nl

**Collectiepresentatie 1880-1950;
t/m medio 2015.**

Er wordt een selectie getoond uit de verzameling kunstwerken uit de periode 1880-1950, met werken van moderne Nederlandse meesters als Floris Verster, Menso Kamerlingh Onnes, Jan Toorop, Theo van Doesburg en Harm Kamerlingh Onnes.

De vernieuwingen die eind negentiende eeuw in de kunst plaatsvonden, lieten Leiden niet onberoerd. Een belangrijke inspiratiebron was de kunstenaar Jan Toorop, die tussen 1890 en 1904 in Katwijk woonde. Tot de kring van Toorop behoorde ook de

in Noordwijk wonende schrijver Albert Verwey en de Leidse schilders Floris Verster en Menso Kamerlingh Onnes. In het derde kwart van de negentiende eeuw verwerkten zij de invloeden van het impressionisme en het symbolisme, door de verf met brede, vrije streken op het doek te zetten.

Kunstenaar Henk Bremmer bracht zijn vormende jaren rond 1890 door in Leiden. Als vooraanstaand kunstkenner en pedagoog adviseerde hij vermogende particulieren bij de aanleg van hun kunstcollectie. Daaronder was ook Hélène Kröller-Müller, die de basis aanlegde voor de verzameling van het huidige Kröller-Müller Museum in Otterlo.

Theo van Doesburg woonde van 1916 tot 1922 in Leiden. Hij keerde zich radicaal tegen de kunst van de negentiende eeuw en inspireerde daarmee jonge Leidse kunstenaars zoals Hendrik Valk, Theo Lohmann en Harm Kamerlingh Onnes. Ook zij gingen modern, geometrisch-abstract werk maken. In 1917 nam hij het initiatief voor het tijdschrift *De Stijl*, dat invloedrijk zou blijken in heel Europa. De abstracte beeldtaal van *De Stijl* wordt nog altijd gezien als een van de belangrijkste bijdragen aan de modernisering van het leven in de twintigste eeuw.

Theo van Doesburg, *sfeer*.

Tentoonstellingen uitgebreid beschreven in eerder verschenen uitgaven van 'Rond 1900'

Alkmaar - Museum Alkmaar
072-5489789 / www.stedelijkmuseumalkmaar.nl
Bergense school en Charley Toorop;
t/m 31 december 2030!

Katwijk - Katwijks Museum
071-4013047 / www.katwijksmuseum.nl
Aanwinsten!
t/m 21 juni 2014.

Amsterdam - Van Gogh Museum
020-5705200 / www.vangoghmuseum.nl
Félix Vallotton: Het vuur onder het ijs;
t/m 1 juni 2014.

Leerdam - Nationaal Glasmuseum
0345-612714 / www.nationaalglasmuseum.nl
Een Zee van Glas;
t/m 19 oktober 2014.

Arnhem - Museum voor Moderne Kunst Arnhem
026-3775300 / www.mmkarnhem.nl
Vaste collectie presentatie;
t/m 31 december 2014.

Maastricht - Museum aan het Vrijthof
043-3211327 / www.museumaanhethvrijthof.nl
Rob Graafland;
semi-permanente tentoonstelling.

Arnhem - Nederlands Openluchtmuseum
026-3576111 / www.openluchtmuseum.nl
In de tentoonstelling 'Wat mag het zijn'
wandelt u door de winkelstraat van de tijd.
Spaarstation Dingenliefde

Purmerend - Purmerends Museum
0299-472718 / www.purmerendsmuseum.nl
In Noord-Holland gebakken; werk van 12
porselein- en aardewerkfabrieken uit de
laatste 250 jaar.
t/m 31 augustus 2014.

Assen - Drents Museum
0592-377773 / www.drentsmuseum.nl
Theo Colenbrander (1841-1930);
t/m 28 september 2014.

Rotterdam - Chabot museum
010-4363713 / www.chabotmuseum.nl
Karel van Veen; kunsthistorica Yve de Vries
en het Chabot Museum halen onbekende
meester uit de vergetelheid;
t/m 8 juni 2014.

Den Haag - Gemeentemuseum
070-3381111 / www.gemeentemuseum.nl
Mondriaan en de Stijl; doorlopend

Zwolle - Museum de Fundatie
0572-388188 / www.museumdefundatie.nl
Jan Voerman; Landschappen, wolkenge-
zichten en bloemstillevens;
t/m 9 juni te zien in Kasteel het Nijenhuis

Den Haag-Scheveningen - Museum Beelden aan Zee
070-3585857 / www.beeldenaanzee.nl
George Minne & Nick Ervinck;
t/m 1 juni 2014.

Groningen - Groninger Museum
050-3666555 / www.groningermuseum.nl
Natural Beauty - van Fra Angelico tot
Monet; Collectie Rau voor UNICEF;
t/m 25 mei 2014.